

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

УДК 331.5:332.1:330.341:338.242

© Лопатинський Ю. М., Антохова О. Ю., 2014
Чернівецький національний університет імені Ю. Федьковича, Чернівці

РЕФЛЕКСО-СТРАТЕГІЧНИЙ ПІДХІД РОЗВИТКУ РЕГІОНАЛЬНОГО РИНКУ ПРАЦІ ЯК СТИМУЛЯТОРА МОДЕРНІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ

Сформульовано понятійний апарат вивчення рефлексно-стратегічного підходу в контексті забезпечення розвитку регіонального ринку праці. Побудовано модель прийняття рішень у ринковому середовищі з відображенням їх наслідків у соціально-трудовах відносинах через формування економічної поведінки. Визначено основні типи економічної поведінки суб'єктів з наслідковим відображенням на стані регіонального ринку праці. Виділено найбільш ефективний інструментарій рефлексивного управління розвитку регіональних ринків праці в Україні з націленістю на додання кон'юнктурних деформацій.

Ключові слова: регіональний ринок праці, рефлексно-стратегічний підхід, рефлексивне управління, економічна поведінка, модернізація економіки.

Постановка проблеми. Потреба використання рефлексно-стратегічного підходу при обґрунтуванні пріоритетів розвитку регіонального ринку праці обумовлена новітніми теоретичними тенденціями з формуванням неоінституціональної й поведінкової теорій. Серед положень першої – виявлення зв'язку економічних процесів із соціальними, політичними, правовими, організаційними та, що важливо, психологічними. Щодо поведінкової теорії, то обумовлення її положеннями необхідності застосування рефлексно-стратегічного підходу при стимулюванні розвитку регіонального ринку праці в умовах модернізації економіки повинно ґрунтуватись на закономірностях не лише «поведінки» ринків та інституцій, але й економічної поведінки індивідів. Тобто сучасне осмислення можливостей забезпечення розвитку регіонального ринку праці як основного стимулятора якісних модернізаційних змін повинне охоплювати розуміння необхідності впливу на економічну поведінку його суб'єктів, що через психологічні свої прояви в акумуляційній вимірності визначають загальні кон'юнктурні ринкові характеристики.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Актуальність даної статті підтверджує недостатність у вітчизняній науковій літературі напрацьовань щодо використання рефлексно-стратегічного підходу розвитку регіонального ринку праці, який передбачає можливості застосування інструментарію рефлексивного управління з орієнтацією на стратегічні цілі модернізації економіки та сфери соціально-трудовах відносин. Теоретичну базу даного дослідження формують напрацьовання вітчизняних вчених, які стосуються вивчення рефлексивного управління здебільшого на рівні суб'єктів господарювання. До прикладу, це праці таких вчених, як А. Авілов, Р. Лепа, В. Лефевр, М. Мальчик, Л. Мороз, М. Найдъонов, Д. Новіков,

Л. Шульженко, Г. Щедровицький та ін. Найбільш комплексні дослідження, які стосуються розвитку регіональних ринків праці, здійснили В. Брич, О. Грішнова, Е. Лібанова, Г. Маслова, Г. Михальченко, У. Садова, Л. Семів, Є. Чернявська, Л. Шевчук та ін.

Постановка завдання. Мета статті – сформулювати понятійний апарат вивчення рефлексно-стратегічного підходу в контексті забезпечення розвитку регіонального ринку праці, а також побудувати модель прийняття рішень у ринковому середовищі з відображенням їх наслідків у соціально-трудовах відносинах через формування економічної поведінки

Виклад основного матеріалу. Дотримання рефлексно-стратегічного підходу в контексті забезпечення розвитку регіонального ринку праці повинно базуватись на використанні інструментарію рефлексивного управління. Рефлексивне управління вчені розглядають як цілеспрямований вплив на інформаційну структуру, яка є ієрархією уявлень людини, вершинам якої відповідає інформація суб'єктів системи про суттєві параметри, уявлення інших суб'єктів системи, уявлення про уявлення та ін. [1, с. 32; 2].

Практична спрямованість рефлексивного управління передбачає вплив на економічну поведінку людини через інформаційний інструментарій. Економічна поведінка при цьому являє собою людську поведінку, пов'язану з вибором і прийняттям рішень стосовно раціонального використання ресурсів (простору, енергії, матеріальних цінностей, часу, зусиль, грошей) з метою задоволення різного роду потреб [3]. На рис. 1 подаємо загальну модель прийняття рішень індивідами у ринковому середовищі з відображенням їх наслідків у соціально-трудовах відносинах, знання чого є важливим для виокремлення основних напрямів рефлексивного

управління економічною поведінкою суб'єктів регіональних ринків праці. Слід розуміти, що набуття системних ознак порядку прийняття рішень населенням у ринкових умовах чітко відображає його економічну поведінку, яка може проявлятися як безпосередньо в соціально-трудовах контактах, так і в повсякденному житті у різних формах діяльності та при споживанні соціальних послуг. Масовість однорідної економічної поведінки населення на ринках праці прямо визначає його кон'юнктурні параметри, адже через кількісно-якісні характеристики

пропозиції робочої сили формується ринкова конкурентоспроможність, потенціал розвитку (зокрема через схильності до самозайнятості та наслідкового створення нових робочих місць і нових ринкових сегментів), обумовлюються трансформаційні зміни в організаційно-функціональній та територіальній структурах ринку. При цьому типологія економічної поведінки може передбачати традиційний, афективний, ціннісно-раціональний, цілераціональний, апатійний і приховано-апатійний типи [4, с. 228; 5].

Рис. 1. Загальна модель прийняття рішення індивіда у ринковому середовищі з відображенням його наслідків у соціально-трудовах відносинах

Примітка. Складено авторами

Складність процесу прийняття рішень у ринковому середовищі обумовлена поліфакторними впливами. Здебільшого вони виражаються екзогенним характером. Навіть внутрішньо сформовані висновки, які, за переконанням індивіда, зроблені на основі власного досвіду, часто формуються тривалим світоглядним сприйняттям зовнішніх процесів та інформаційними впливами оточуючого середовища. Можливість керування економічною поведінкою суб'єктів ринку праці у необхідному руслі вимагає формулювання *теоретико-*

прикладних засад рефлексивного управління, яке має свою інституційну та функціональну вимірність. Потребу використання інструментарію такого виду управління щодо економічної поведінки суб'єктів регіонального ринку праці закономірна в силу обґрунтованої значимості їх трансформацій для здійснення модернізації економіки на перспективних засадах. Виходячи з край загрозових тенденцій кон'юнктурних диспропорцій регіональних ринків праці України, особливо в контексті надмірної праценадлишковості, неможливості ринкового

саморегулювання в умовах інституціоналізованої недобросовісної конкуренції та інших деструктивів, використання інструментарію рефлексивного управління може дати значні ефекти, особливо враховуючи:

1) схильності економічно активного населення до продуктивної праці – історично український народ зник важко працювати, хоча й часто не отримував натомість значних матеріальних вигод, а задовольняв таким чином лише базові свої потреби, у зв'язку з чим вартісні оцінки його робочої сили є доволі заниженими. Тому працелюбство та готовність до праці населення України на різних посадах є стратегічною потенційною перевагою навіть у міжнародних масштабах;

2) достатньо високу чутливість економічно активного населення до інформаційних впливів, значну включеність у політичні процеси та орієнтацію в них, наростаючі темпи доступу до мережі Інтернет, кабельного телебачення з можливістю ознайомлення з різними інформаційними джерелами, що визначає загальні світоглядні засади суспільства та поведінку в соціально-трудових відносинах;

3) надзвичайно високу впливовість матеріального чинника на продуктивність, результативність праці, вибір сфери зайнятості, що спрощує варіативність та ресурсну затратність непрямого впливу на поведінку зайнятого населення в соціально-трудових відносинах і незайнятих при мотивації до праці з відмовою від добровільного безробіття.

Оскільки метою рефлексивного управління постає затребувана економічна поведінка населення, то вимагає уточнення найбільш типових її проявів на регіональному рівні в Україні, зокрема за результатами аналізу стану ринку праці Чернівецької області. Як вже згадувалось вище, згідно висновків соціологів вирізняються такі основні типи економічної поведінки людини, як традиційна, афективна, ціннісно-раціональна, цілераціональна, апатійна і приховано-апатійна. Домінування одного з типів економічної поведінки для більшості суб'єктів ринку в значній мірі детермінує рівень розвитку регіонального ринку праці загалом. У табл. 1 подаємо «чисту» варіативність домінування серед працівників відповідного типу економічної поведінки з наслідковим відображенням на стані регіонального ринку праці. Щодо її проявів у соціально-трудових відносинах, то здебільшого вона передбачає окремі комбінування залежно від соціальної адаптивності індивіда до економічної поведінки іншого суб'єкта та частоти їх взаємодій. Дуже важливим критеріальним вимірником розподілу різних типів економічної поведінки, які проявляються на ринках праці, є рівень активності індивідів з виявленням відношення до

модернізації. З позиції забезпечення розвитку регіональних ринків праці очевидно є більш вигідним домінування економічної поведінки з активним позиційним відношенням. Проте надмірна активність може проявлятися і деструктивно з труднощами здійснення системних та послідовних покращень у сфері соціально-трудових відносин. Важливою основою економічної поведінки має бути не стільки висока активність, скільки раціональність, базована на об'єктивному орієнтуванні в інформаційному полі зі знанням стану ринку праці та здійснюваних модернізаційних перемін. Також необхідною є детермінація економічної поведінки індивіда з боку його соціального оточення, що дозволить одержати синергетичні ефекти від покращення системи соціально-трудових відносин. Таким чином, для розвитку регіональних ринків праці в контексті здійснення модернізації економіки в економічній поведінці зайнятого населення має проявлятися раціоналізм, помірна активність та ціннісна орієнтованість, зокрема на моральні стандарти українського суспільства, інституціоналізовані століттями та вкрай деформовані у нинішніх умовах ринкових відносин з недобросовісним конкурентним середовищем.

З типом економічної поведінки населення прямо пов'язана основна його реакція на прийоми рефлексивного управління. Для регіональних ринків праці, на жаль, досить часто спостерігається її апатійний чи спротивний тип, що відповідає, як правило, апатійній чи приховано-апатійній економічній поведінці. Апатія на рефлексивні впливи в основному через інформаційний простір обумовлена частою недовірою населення до висвітленої інформації, її суб'єктивізмом, а також небажанням розширювати своє бачення ситуації на ринку праці через сприйняття основної функції держави як патерналістичної. Тобто в світогляді економічно активного населення, особливо передпенсійного віку, домінує думка, що держава зобов'язана надати освіту, забезпечити робочим місцем та гідною пенсією. Натомість закони ринкової економіки руйнують цей підхід і вимагають від держави створення умов використання і розвитку трудопотенційних характеристик населення на якісній основі. Водночас для багатьох осіб таке розуміння є неприйнятним. Небажання неперервно розвивати свій трудовий потенціал обумовлено не лише тривалими кон'юнктурними деформаціями на ринках праці та масовими проявами недобросовісної конкуренції. Апатійний тип економічної поведінки з демотивацією неперервного навчання підкріплюється частою неможливістю здійснення фінансових інвестицій в особистісний людський капітал в умовах високого рівня бідності населення.

Передумови розвитку регіонального ринку праці у залежності від домінуючого типу економічної поведінки працездатного населення

№ з/п	Тип поведінки	Загальна характеристика	Поширеність на ринках праці України	Наслідки домінування для ринку праці	Потреба рефлексивного управління
1	Традиційна	Автоматизовані, рефлексорні реакції на подразники	Найбільш поширена з автоматизованим виконанням посадових обов'язків	Можливість підтримки економічної активності на посередньому, стабільному рівні	Стимулювання більш свідомих реакцій при проявах економічної поведінки
2	Афективна	Непередбачувані реакції на нестандартні вчинки	Нечаста з вираженням у протестних акціях за умов тривало-наростаючих погіршень	Можливість забезпечення прориву розвитку або ж навпаки тривалий занепад	Підтримка стабільних й оціночних реакцій
3	Ціннісно-раціональна	Більш системні реакції з базуванням на переконанні, вірі, розумінні обов'язку (у т.ч. професійного)	Досить поширена серед населення з розвинутою системою цінностей	Дуже позитивна за умов об'єктивного сприйняття обов'язку праці, переконань у важливості її результатів	Підтримка на достатньо високому рівні з доданням проблеми деформованої системи цінностей (у т.ч. які проявляються у трудовій діяльності)
4	Ціле-раціональна	Виважені реакції з базуванням на осмисленні, раціональній оцінці	Мало поширена, проте з наростаючими масштабами стосовно осіб з достатніми інтелектуальними здібностями, високим рівнем правової культури	Найбільш позитивна для здійснення якісних трансформаційних змін з підтримкою на високому рівні інноваційного розвитку ринків праці	Підтримка підвищення правової культури зайнятих, забезпечення доступу до об'єктивної інформації
5	Апатійна	Практично невиявлені реакції з подальшою поступовою адаптацією до нових умов	Поширена, але вкрай негативна для трансформації ринків праці через труднощі впливу	Можливість стимулювання розвитку ринків з незадовільним рівнем інноваційної активності населення	Поступове додання пасивної позиції з мотивацією залучення у різні форми громадянського суспільства
6	Приховано-апатійна	Практично невиявлені реакції з подальшим прихованим невдоволенням часто наростаючого характеру	Масова серед зайнятого населення, особливо з проявом щодо умов праці	Постійне погіршення якісних характеристик результатів праці, ефективності використання трудового потенціалу населення	Поступове донесення об'єктивної інформації про можливості покращення стану ринків праці

Примітка. Складено авторами

Більш негативні наслідки для розвитку регіональних ринків праці має реакція протилежності внаслідок рефлексивних управлінських впливів, коли індивід осмислено критично оцінює поширення в суспільстві нового типу економічної поведінки. Досить часто спротив як реакція на рефлексивне управління притаманний особам з приховано-апатійною економічною поведінкою. Водночас для регіонів України приховано-апатійна економічна поведінка зайнятого населення є справжньою загрозою неперервних модернізаційних змін. Для більшості психотипів при цьому буде притаманна постійна критика нових підходів організації праці, розвитку соціально-трудових відносин, але жодних активних дій щодо їх прийняття чи навпаки удосконалення з боку таких осіб не буде

спостерігатись. Здійснювати рефлексивні впливи на осіб з такою поведінкою вкрай складно, адже вони дуже скептично та вибірково сприймають інформацію і часто агресивно налаштовані до модернізаційних змін. Відтак їх економічна поведінка може перейти в афективний її тип. Водночас долати прояви такого типу поведінки дуже ефективно за умов розвинутого конкурентного середовища, коли одні особи вчасно реагують на модернізаційні вимоги. При цьому ті, що виявлятимуть спротив до нововведень, будуть змушені, щоб не втратити своїх конкурентних позицій на ринку праці, також приймати нові умови. Тому при рефлексивному управлінні з поширеними проявами в економічно активного населення приховано-апатійної поведінки з реакцією протилежності важливо не

допускати перевищення критичної маси таких людей.

Проблема сучасного рефлексивного управління в Україні через інформаційне поле криється в його переважній спрямованості на політичні цілі – свідоме нагнітання соціальних конфліктів, особливо між різними мезорегіонами країни, одержання переваг у виборчих процесах, відвернення уваги суспільства від важливих соціально-економічних питань тощо. По суті підходи рефлексивного управління набувають ознак маніпулювання. За таких умов досягнення модернізаційних перспектив розвитку української економіки ніяким чином не можна забезпечити, адже при цьому вплив на економічну поведінку населення здійснюється на суб'єктивній (вигідній «комусь») основі. Тому важливим є посилення підходів рефлексивного управління у сфері соціально-трудова відносин з розумінням ролі регіональних ринків праці для модернізації країни та її регіонів. При цьому має бути науково

обгрунтованим інструментарій не просто рефлексивного управління, але й врахування стратегічних перспектив розвитку регіональних ринків праці, серед яких:

1. Мотивація високопродуктивної, інноваційної праці, виключний спротив добровільному безробіттю, психологічний плинності кадрів з формальним виконанням посадових обов'язків.

2. Домінування зайнятості в знаннємістких видах економічної діяльності.

3. Підтримка самозайнятості, зокрема через розвиток малого і середнього бізнесу з наслідковим відображенням у створенні нових робочих місць та формуванні середнього класу.

4. Створення сприятливих передумов неперервного розвитку трудових потенційних характеристик населення з відповідністю перспективам кар'єрного зростання у добросовісному конкурентному середовищі.

Таблиця 2

Рекомендований інструментарій рефлексивного управління розвитку регіональних ринків праці в Україні

Кон'юнктурні деформації	Рекомендований рефлексивний вплив	Урахування регіональної специфіки
Праценадлишковість	Формування мотивів самозайнятості з наслідковим створенням нових робочих місць	Підтримка бізнесу у пріоритетних для регіону видах економічної діяльності
Недобросовісне конкурентне середовище	Формування гострого неприйняття неформальних форм міжсуб'єктних взаємодій, використання лобістичних впливів владних структур	Поступове долаання проявів недобросовісного конкурентного середовища у пріоритетних для регіону видах економічної діяльності
Демотивація продуктивної праці	Усвідомлення власних можливостей індивіда для розвитку своїх трудових потенційних характеристик, пошуку місця праці та соціальної захищеності після завершення кар'єри	Вплив через найбільш авторитетні для суспільства недержавні структури в регіоні
Демотивація інноваційної праці	Усвідомлення важливості суспільного ефекту результатів праці, що б покращували якість життя інших людей	Активізація інноваційної діяльності через наукові, освітні організації й бізнес як еталон для наслідування інших суб'єктів
Демотивація дотримання та покращення стандартів організації праці	Високий рівень відповідальності за можливості розвитку та рівень використання трудових потенційних характеристик працівників, особливо щодо їх здоров'я та подальших проявів у працездатності	Цільова підтримка одного з суб'єктів бізнесу з відмінними умовами праці як еталонного для наслідування інших роботодавців, що б засвідчувало економічну вигідність створення якнайкращих умов для трудової діяльності персоналу
Масовість тіньових форм зайнятості	Інституціоналізація як одних з найвищих цінностей сфери соціально-трудова відносин рівня безпеки людини та її соціального захисту, що є неможливими при нелегальній чи напівлегальній зайнятості	Поступове долаання найбільш поширеного в регіону виду тіньової форми зайнятості (для прикладу, оплати праці в «конвертах»)
Стихійний між-територіальний перерозподіл людських ресурсів	Посилення патріотизму зі схильностями до продуктивної праці в рідному краї, розвитку тут бізнесу та створення нових робочих місць	Коригування міграційних спрямованостей з урахуванням потреб економіки регіону в кадрах відповідного освітньо-кваліфікаційного рівня

Примітка. Складено авторами

Відтак має пропагуватись рефлексивно-стратегічний підхід стимулювання розвитку регіонального ринку праці в умовах модернізації економіки, що б передбачав добір інструментарію рефлексивного управління економічною поведінкою суб'єктів ринку праці та обслуговуючих інституцій з наслідковим

вираженням у досягненні стратегічних перспектив розвитку даних ринків, що згадані вище. У табл. 2 подано, які на наш погляд заходи рефлексивного управління, мають здійснюватись стосовно суб'єктів ринку праці задля досягнення стратегічних перспектив його розвитку з

відображенням на стимулюючих впливах модернізації економіки.

Висновок. Ефективне рефлексивне управління набуває всіх ознак нової концепції маркетингу – холістичної, яка може реалізовуватись і на рівні регіону, зокрема в його соціально-трудої сфері. Холістичний концепт рефлексивного управління регіонального ринку праці передбачає непрямий вплив на економічну поведінку не лише безпосередніх учасників ринку праці у визначених просторових обмеженнях, але й на систему взаємодій з суб'єктами інших ринків праці, інших сфер суспільного життя, що часто виконують посередницькі функції. Такий непрямий вплив повинен ґрунтуватись на загальносуспільних ціннісних установках – домінуванні моральних цінностей у поведінці

індивідів різних сфер суспільного життя, в тому числі економічної. Водночас повинен формуватись ідеалістичний погляд на громадянина сучасної української держави – активного, раціонального, продуктивного у результатах своєї праці, що дозволить йому не тільки задовольнити свої особистісні інтереси, але й принести користь всьому суспільству. В економічній сфері застосування підходів рефлексивно-стратегічного управління дозволить в довгостроковій перспективі забезпечити стійке інституціональне середовище регіональних ринків праці з такою системою взаємодій, що здатна протистояти деструктивним впливам навіть у часи гострих кризових явищ та детермінувати модернізаційні зміни на перспективній основі.

Список літератури

1. Новиков Д.А. Рефлексивные игры / Д.А. Новиков, А.Г. Чхартишвили. – М.: СИНТЕГ, 2003. – 160 с.
2. Шульженко Л.Є. Застосування рефлексивного підходу в управлінні стратегічними альянсами / Л.Є. Шульженко: Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://dSPACE.snu.edu.ua:8080/jspui/bitstream/123456789/407/34/Schulghenko.pdf>
3. Сучасна економічна теорія (економічна нобелологія). Навчальний посібник: [Електронний

- ресурс] – Режим доступу: <http://dovbenko.kiev.ua/ua/published/books/1015/#5>
4. Сірий Є.В. Соціологія: загальна теорія, історія розвитку, спеціальні та галузеві теорії / Навч. посіб. / Є.В. Сірий. – К.: Атіка, 2004. – 480 с.
5. Коваліско Н. Соціально-економічна поведінка індивіда: концептуальні підходи / Наталія Коваліско, Анна Кудринська: Український центр політичного менеджменту [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.politik.org.ua/vid/magcontent.php3?m=6&n=80&c=1932>

Анотація

Юрій Лопатинський, Ольга Антохова

РЕФЛЕКСО-СТРАТЕГИЧЕСКИЙ ПОДХОД РАЗВИТИЯ РЕГИОНАЛЬНОГО РЫНКА ТРУДА КАК СТИМУЛЯТОРА МОДЕРНИЗАЦИИ ЭКОНОМИКИ

Сформулирован понятийный аппарат изучения рефлексивно-стратегического подхода в контексте обеспечения развития регионального рынка труда. Построена модель принятия решений в рыночной среде с отражением их последствий в социально-трудовых отношениях через формирование экономического поведения. Определены основные типы экономического поведения субъектов с следственным отображением на состоянии рынка труда. Выделен наиболее эффективный инструментарий рефлексивного управления развития региональных рынков труда в Украине с нацеленностью на преодоление конъюнктурных деформаций.

Ключевые слова: *региональный рынок труда, рефлексивно-стратегический подход, рефлексивное управление, экономическое поведение, модернизация экономики.*

Summary

Yurii Lopatinskyi, Olga Antohova

STRATEGIC REFLEXIVITY OF REGIONAL LABOUR MARKET AS A STIMULATOR OF ECONOMIC MODERNIZATION

The conceptual apparatus of studying reflex strategic approach in the context of the development of the regional labor market was formulated. The model of decision-making in a market environment with a displaying of their impact on social and labor relations through the formation of economic behavior was build. The main types of economic behavior of the reflection-effect of the state of the regional labor market were defined. The most effective tools of reflexive control of regional labor markets in Ukraine with focus on overcoming short-term strain was highlighted.

Keywords: *regional labor market, reflex strategic approach, reflexive governance, economic behavior, economic modernization.*